

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-3>

СНОВИДІННЯ ЯК МАРКЕР ВНУТРІШНЬОЇ ДИСГАРМОНІЇ У РОМАНІ СТЕПАНА ПРОЦЮКА «ЧОРНЕ ЯБЛУКО»

DREAMS AS A MARKER OF INNER DISHARMONY IN STEPHAN PROTSYUK'S NOVEL "BLACK APPLE"

Біляцька В. П.,*orcid.org/0000-0003-4532-2268**Scopus-Author ID: 57369171100**доктор філологічних наук, доцент,**професор кафедри філології та мовної комунікації**Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»***Данюк А. О.,***orcid.org/0009-0006-5414-1783**кандидат філологічних наук, викладач**Дніпровського фахового коледжу будівельно-монтажних технологій та архітектури*

Романам-біографіям сучасного українського письменника Степана Процюка про Василя Стефаника, Володимира Винниченка, Архипа Тесленка, Григора Тютюнника, Івана Франка – притаманне глибоке занурення у внутрішній світ, фактографічність, документалізм, подання героїв через призму психології та світосприйняття. Автор вдало трансформує біографію письменників у психобіографічних романах через моделювання свідомості головних героїв, використовує широкий спектр символіко-образних елементів та інструментарій інтертексту для творення сучасного літературного твору, поєднує фактаж та глибинний психоаналіз, використовує онірику як стильовий і композиційний прийом текстотворення.

У статті подано дослідження оніричного простору роману С. Процюка «Чорне яблуко», що представлений широким діапазоном сновидінневих елементів – власне снів, марень, галюцинацій, сновидних візій. У творі сні використано як стильовий і композиційний прийом текстотворення, психологізації простору роману, а також як маркер внутрішньої дисгармонії головного героя роману – Архипа Тесленка. Оніропростір героя характеризуються химерними, здебільшого патологічними снами, що виражають його песимістичні думки, затяжну депресію, постійну тривогу, численні страхи й травматизовану свідомість. Оніричне в романі – це беззаперечний носій сутестії, хтонічного архетипного жаху, репрезентованого у традиційних для психоаналізу символах (чорне яблуко, Олена, мати), які автор подає для глибшого розкриття психіки митця. Психологізація тексту, інтертекстуальні вкраплення, особливо змодельовані хронотопом використання оніричних елементів, становить основу ідіостилію С. Процюка.

Ключові слова: оніричний простір, Степан Процюк, психобіографічний роман, сон, марення, Архип Тесленко.

The biographical novels of the contemporary Ukrainian writer Stepan Protsyuk about writers such as Vasyl Stefanyk, Volodymyr Vynnychenko, Arkhiv Teslenko, Hryhoriy Tyutyunnyk, and Ivan Franko are characterized by deep immersion into the inner world, factuality, documentary style, portrayal of characters through the prism of psychology and perception. The author successfully transforms the biographies of writers into psychobiographical novels by modelling the consciousness of the main characters, employing a wide spectrum of symbolic and imagery elements, as well as intertextual tools, to create a contemporary literary work. They combine factual narrative with profound psychoanalysis, using oneiric as a stylistic and compositional technique in text creation.

The article presents a study of the oneiric space in S. Protsyuk's novel «The Black Apple», which is characterized by a wide range of dream elements such as actual dreams, fantasies, hallucinations, and dream visions. In the work, dreams are used as a stylistic and compositional technique for text creation, psychologising the space of the novel, and also as a marker of the internal disharmony of the main character of the novel Arkhiv Teslenka. The protagonist's dream space is characterized by whimsical, mostly pathological dreams that express his pessimistic thoughts, prolonged depression, constant anxiety, numerous fears, and traumatized consciousness. The dreamlike

in the novel serves as an undeniable carrier of suggestion, chthonic archetypal horror, represented in traditional psychoanalytic symbols (the black apple, Olena, mother), which the author presents for a deeper exploration of the artist's psyche. The psychologization of the text, intertextual insertions, especially those modeled by the chronotope using oneiric elements, form the basis of S. Protsyuk's idiostyle.

Key words: oneiric space, Stepan Protsyuk, psychobiographical novel, dream, hallucination, Arkhip Teslenko.

Актуальність проблеми. Творчість Степана Процюка є знаковою у розвитку психобіографічного жанру в українській літературі. У романах «Троянда ритуального болю», «Маски опадають повільно», «Чорне яблуко», «Місяцю, місяцю», «Руки і сльози. Роман про Івана Франка» письменник наблизив реципієнта до внутрішнього світу і буття таких постатей, як Василь Стефаник, Володимир Винниченко, Архип Тесленко, Григій Тютюнник, Іван Франко, репрезентативно змодельовавши контекст літературної епохи, художньо поєднав фактаж і глибинний психоаналіз.

Оніричний дискурс роману «Чорне яблуко» Степана Процюка представлений системою снів, галюцинацій, марень, сновидінневих візій, що позбавлені безпосередньо сюжетотвірної здатності, лише композиційно й стильово надаючи вишуканості його творам. Композиційна і стильова функції оніричних елементів украй важлива у структурі тексту, позаяк надає образам і подіям виразності, умотивованості, ясності – діям і бажанням персонажів. Слушною видається думка Б. Стрільчика: «Композиційна функція оніричних елементів художнього тексту має широке вираження, оскільки сон є одним із способів коментування та оцінки зображених подій, часто використовується в якості психологічної характеристики персонажа і в плані осмислення ідейного змісту твору» [1, с. 68].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із найуживаніших прийомів декодування постмодерного тексту є онірична практика аналізу, засвідчена працями З. Фрейда, А. Макарова, Н. Мочернюк, С. Хороба, Б. Стрільчика Ю. Григорчука, Т. Бовсунівської та ін. Оніричний дискурс літератури ХХІ ст. представлений «як певний культурний текст» [2, с. 132] з широкою парадигмою художніх проявів у межах тексту: оніремами, снами, мареннями, галюцинаціями, візіями тощо, що виступають як композиційні, так і стилетвірні, сюжетотвірні елементи.

Психобіографічні романи С. Процюка були об'єктом наукового аналізу у працях Є. Барана, В. Галича, А. Данюк, Л. Горболіс, Є. Комарницького, Л. Скорини, І. Славінської, О. Соловей, А. Черниш. Дослідники психобіографічних романів С. Процюка часто вказують на неприйнятність психоаналітичного дослідження «Я» через особистість «Іншого». Однак слід пам'ятати, що тексти в цьому жанрі слід класифікувати як зразки художньої літератури, а не документастики, і що самі автори не заперечують суб'єктивності своїх біографій. Серед багатьох жанрів і підвидів біографії, від мемуарів до літературного портрета, психобіографія письменника вирізняється найяскравішим проявом його художньо-естетичних параметрів, «новим прочитанням життя та творчості видатних постатей крізь призму світобачення автора» [3, с. 104].

Хоч психобіографічні романи С. Процюка були об'єктом наукового аналізу, проте не всі романи письменника досліджено повною мірою, зокрема функція сновидінь у романі «Чорне яблуко». **Мета дослідження** – проаналізувати сновидіння як один із маркерів композиції роману «Чорне яблуко» та зацентувати увагу на особливостях авторської трансформації психобіографії головного героя, Архипа Тесленка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Базовою в осмисленні авторського художнього мислення психобіографічних романів С. Процюка, на думку Є. Барана, є теза, що його твори необхідно читати, «аби зрозуміти у першу чергу самих себе. Аби змусити себе задуматися і щось виправити в собі. Будь-які зміни можливі лише тоді, коли людина приходить до потреби внутрішніх змін» [4]. У романі «Чорне яблуко» С. Процюк занурює читачів у складний, дисгармонійний світ Архипа Тесленка. Роман, що складається з 72 невеликих за обсягом новелістичних розділів, є спробою автора крізь призму міфобіографічних та метафізичних пози-

цій презентувати життя українського письменника. За класифікацією О. Галича [5], роман «Чорне яблуко» можна віднести до асоціативно-психологічного (інтуїтивного) типу, у якому увага зосереджена на художньому дослідженні психології та внутрішнього світу біографічної постаті. Сни та марення – це специфічні форми психологізму, які С. Процюк використовує у романі як способи глибшого зображення внутрішнього світу героя, для розкриття нових психологічних станів. Таким чином, внутрішній світ головного героя зображений як потік свідомості, що постійно змінюється. Головним завданням автора було не лише відтворити суть емоцій та переживань, а й показати процес самоаналізу через внутрішні монологи, саморефлексію, діалог з минулими «я» героя через сни, через «відображення сонних фантазій, візій, галюцинацій та марень, а також повною мірою розкрити функціонал оніричного простору у структурі художнього твору» [6, с. 150].

У романі «Чорне яблуко» Архип Тесленко постає винятковим письменником, чиє коротке життя було наповнене творчістю та ідеалістичною боротьбою за справедливість. На початку твору автор зазначає, що Архип з раннього дитинства мав пристрасть до книг. Крім того, він гостро усвідомлював несправедливість світу, і хоча його погляди дорослої людини виділялися ще в юному віці, інколи відчувається дитяча безпосередність, як в епізоді, де юний Архип любив ходити до церкви. Як тільки священник почав говорити про страшний суд і пекло, хлопець злякався й розгублено запитував: «Навіщо пекло? Хіба без нього не можна обійтися?» [7, с. 16]. С. Процюк підкреслює, що хоч Тесленко не присвятив своє життя церкві, однак мав особливу чистоту і святість душі, адже церковні служби часто розчулювали його до сліз: «... коли отець так гарно говорить про Христа, а потім затягує *«і всім, що в гробах, життя дарував...»*. Тоді йому хочеться плакати, сльози самі застилають лице. І з цим сльозопадом нічогісінько не можна вдіяти...» [7, с. 14]. Він сумував навіть тоді, коли всі раділи, ніби нарікаючи на зіпсованість людства, відчував тугу за Раєм: «Ти слухав колядки хору дівчаток і думав про Богоматір. Про незаплямованість і абсолютну чистоту, випадання до первісного раю. Усі веселилися, а ти плакав» [7, с. 103]. Таким чином, С. Процюк витворює образ Божого посланця, обраного, який страждає через людські гріхи та пороки.

«Чорне яблуко» С. Процюка – це психобіографічний роман, увага у якому зосереджується на позареальному світі героя. Зображення снів і фантазій Архипа Тесленка (яблуневий сад і багряне поле, паралельний простір, де до героя приходять жінки, брат Ярема, який одягає Архипову маску) – все це нічого не має спільного з реальним життям письменника, а є суто авторською фантазією. Психологічний простір буття Архипа Тесленка проілюстровано за допомогою оніричних елементів, типологія яких у творі не є однорідною. Як зазначає Б. Стрільчик, «сон у літературному художньому творі допомагає читачеві проникнути в глибинні, природні, пласти підсвідомості літературних героїв. Сон грає або компенсаторну роль нереалізованого бажання, або має значення передчуття поворотного моменту в житті людини, втручання долі в плани героя; або незначні враження дня, одержувані ззовні, сон перетворює на гіперболічні форми часу, простору і причинності, що пояснюють релігійні та естетичні погляди художніх персонажів» [1, с. 540].

Особливістю сновидінь у романі «Чорне яблуко» є розгорнутість та символічність. Роман містить багато образів-символів, у яких переплетено містичне та реальне, щоб підкреслити втручання неземних сил у долю митця (чорне яблуко з марень Яреми, Білий Чоловік, Дебеле Тіло). Н. Зборовська, обґрунтовуючи психобіографічний метод в літературознавстві, зупиняється на снах творчої особистості. Літературознавиця говорить про те, що мислителі прагнули збагнути душевні особливості митця як одержимість, що була благом, «бо викликала очищення від гріхів і посвячення в таїнство» [8, с. 63], яке можна було розгадати за допомогою сновидінь як реалізації відповідного бажання. Беручи до уваги основну функцію сновидіння – виконання бажання, наводить їхні різновиди, виокремлені З. Фройдом: інфантильні (пряме вираження бажання), перекручені (непряме вираження бажання), страшні (що супроводжуються страхом у зв'язку з вираженням бажання).

Сюжетотворча функція оніричних елементів у творі очевидна – фрагмент сновидіння часто містить розділ роману. Символічним у романі є образ чоловіка у білій сорочці, що неодноразово приходив до Архипа у снах і мареннях у складні періоди життя письменника. Прикметно, що чоловіка із марень Тесленко називає «батьком»: «– Куди ж ви, батьку?! – розпачливо вигукнув Архип, хоча подорожній зовсім не був подібний до батька Юхима. Радше був його протилежністю» [7, с. 24]. Саме він декілька разів рятував письменника від смерті і часто повторював йому «Нічого й нікого не бійся!» [7, с. 24]. Отже, білий чоловік у сновидінні – це образ янгола-охоронця, який оберігає героя, бо він ще не встиг виконати свого призначення.

На думку Ю. Григорчук, психологічний критерій став основним під час поділу сновидінь, використаних у художніх творах, вона виділяє «концептуальні – сни, які відбивають авторське бачення життя та реалізуються крізь призму образів-символів і архетипів; компенсаційні – сни, які виявляють психологічні процеси, в основі яких лежать нездійснені бажання; профетичні – «віщі», або «пророчі», сни і видіння, які слугують засобом створення акаузальних ситуацій (поетики чуда)» [9, с. 169].

У романі С. Процюка сни концептуальні і компенсаційні, він подає їх для глибшого розкриття психології творчості, психіки митця, для розкриття його потаємних нереалізованих бажань, адже «у сновидінні відбувається безпосереднє підключення до природного творчого процесу, тому можна стверджувати, що сновидіння, як і художні твори, є вдалі й невдалі, майстерні і не зовсім» [8, с. 73].

Сни, марення, галюцинації є невід’ємною частиною роману, що характеризують Архипа Тесленка як надчутливу, вразливу до емоційних станів людину. Архетипом-символом, який є доміантним, смислово наповненим у розкодуванні оніричного пласту роману, є яблуко. Як відомо, яблуко – це заборонений плід, спокуса, гріхопадіння (але й атрибут раю). У традиційній українській культурі яблуко – це символ цілісності, земних бажань; символ початку всіх речей, плодючості; безсмертя та вічної молодості. Яблуко в романі С. Процюка зображене не у звичному «форматі», а є чорним, що на паратекстуальному рівні вказує на небезпеку та отруйність: «Ноги несли його до дерева, всипаного чорними плодами... Архип підняв очі догори. На яблуні висіло тільки одне яблуко. Воно було чорним. ... Чийсь голос прошепотів, що яблуко дочекалося свого господаря» [7, с. 48–49].

С. Процюк, ймовірно, вдається тут до християнської символіки. В одному з марень письменник опиняється у осяяному світлом саду, і тому йому ніяк не вдається порахувати яблуні: бачив то триста, то тридцять, то три. Поступово він розуміє, що перед ним стоїть єдина яблуня з дивним зчорнілим листям: «Цьому листю щонайменше три або тридцять, а може, й триста літ...» [7, с. 49]. Три – особливе число в християнстві, воно означає триєдність Бога, Святу Трійцю.

Ще одним таємничим образом-символом є яблуня з чорним яблуком. За християнською традицією – це заборонений плід, спокуса, гріхопадіння. Проте яблуко не звичайне: «...чорне яблуко знайшло свою білу жертву» [7, с. 49]. С. Процюк у такий спосіб підкреслює передвизначеність долі письменника, бо чорне яблуко для Архипа – це символ згасання та смерті: «...такі плоди куштували вже мертві Архипові братики й сестрички. Голос, який нагадував мамин, благав не торкатися цих яблук, проте діти не слухалися: «Нам вони уже не зашкодять, ненько...» [7, с. 16]. Архип Тесленко відчував себе чужим не лише серед людей, а й у власній родині. С. Процюк описує стосунки письменника з батьком і братом як особливо холодні та позбавлені будь-якого взаєморозуміння.

Домінантою психологічного стану Архипа Тесленка у романі є самотність, внутрішня дисгармонія. С. Процюк неодноразово звертає увагу на те, що письменник – Інший. Він довгий час шукав розуміння та підтримки серед людей, але той, хто жив за власними правилами, викликав лише байдужість, підозри, заздрість та осуд: «Йй-бо, той Юхимів син такий химерний. Він, певно, нездоровий» [7, с. 74]. Дві жінки рятували його від цілковитої самотності – це

мама Євдокія та кохана Оленка. Перша завжди була поруч, підтримувала, оберігала, друга ж ніколи насправді Архипові не належала, проте у найтяжчі хвилини навідувала у снах. Саме з доброю і люблячою мамою у чоловіка асоціювалося ідеал жінки – дружини, матері його дітей, він намагався відшукати його: «Певно, мама таки бачила Непорочне, і воно колись уділило їй свою часточку, змилосердившись, подарувало невидиму проскурку... Від мами йшло світло, хоч вона стільки пережила, що впору зламатися й не хотіти жити далі... [7, с. 15].

Найбільшу увагу Степан Процюк зосереджує на коханні Архипа Тесленка та сільської дівчини Оленки. При цьому майже вся історія їхніх стосунків – це сни, мрії, страждання чоловіка, пов'язані з його Царівною. Справжні діалоги між ним і його Мрією містять лише декілька сторінок, але автор наголошує на особливому значенні Оленки в житті митця. Марення та сни про неї стали для Архипа єдиною відрадою у в'язницях, вони рятували його у хвилини відчаю, спустошення: «... дійшло до того, що ти сподівався лише на сни імені цариці Олени...» [7, с. 136].

Автор зауважує, що письменник ніколи й не мав шансу на щастя з цією Царівною, адже не зміг би зізнатися їй у коханні: «Я хотів сказати, що люблю тебе, але швидше був би провалився в Аїдові підземелля, ніж це вимовив. Соромно ж!.. Такий чомусь сором тоді огорта мене, такий страх і жаль. Тоді не стільки думаю про любов, скільки боюся» [7, с. 107]. С. Процюк не пояснює, що саме спричинило таку поведінку Архипа Тесленка, що викликало в нього постійне відчуття сорому та страху. Але автор зазначає, що жінки викликали страх у письменника. Навіть поруч із повією Галею він не міг почувати себе впевнено: «То я боявся, що нічого не вийде, то журився, щоб вона була задоволена мною, як мужчиною, то корив себе, що я такий нечувствений, бо мене не збуджує це дебеле тіло старшої від мене жінки з кількома складками жиру на животі» [7, с. 113].

У романі «Чорне яблуко» автор удається до повторень сновидінь із метою показати невротичні розлади головного героя. Як відомо, повторюваний сон означає існування довготривалої проблеми. К.-Г. Юнг доводив, що такого типу сни несуть зміст, який «людина з тих чи інших причин не готова усвідомити, інтегрувати, і який націлений на контакт з «Я» [14, с. 27]. Архипу Тесленкові у романі «Чорне яблуко» часто сниться його кохана Олена, яка з'являється разом із померлою матір'ю письменника, і мати благословляє їх до шлюбу: «– Я прийшла благословить тебе й Оленку. Живіть довго і щасливо! Майте стільки діточок, як на небі зірочок! Мама взяла за руки його й Оленку, перев'язала розкішним рушником, розшитим червоним і чорним. Оленка усміхнулася: – А бачиш, милий? Бачиш? Ми мали бути разом!» [7, с. 46].

«Бажання, – пояснював З. Фройд, – це збудник сновидінь, а задоволення бажань становить зміст сновидінь – ось у чому їх головна прикмета» [10, с. 70]. Однак весілля уві сні віщує Архипу самотність, нещасне, невлаштоване особисте життя. Кольорова гама сновидіння (червоне і чорне на весільному рушнику), конкретизації деталі та звукового фону (незнайома галицька пісня «Заграй, ми цигане старий», макове поле) можна стверджувати, що сон героя-Тесленка віщує трагедію кохання, яке принесе йому розчарування та страждання від втрати.

За теорією психоаналізу, образи матері Євдокії та коханої дівчини Оленки, що так часто являються герою уві сні, складають єдиний юнгівський архетип Великої Матері [11]. Про залежність головного героя від цього архетипу говорить його хворобливе прагнення жіночої любові й надмірна чуттєвість. У «Чорному яблукові» оніричне – це беззаперечний носій сугесії, хтонічного архетипного жаху, репрезентованого у традиційних для психоаналізу символах. С. Процюк подає сни Архипа Тесленка для глибшого розкриття психіки митця, його потаємних нереалізованих бажань, адже «у сновидінні відбувається безпосереднє підключення до природного творчого процесу, тому можна стверджувати, що сновидіння, як і художні твори, є вдалі й невдалі, майстерні і не зовсім» [8, с. 73].

Як зазначає, Б. Стрільчик, «оніричний пласт „Чорного яблука” – його невід'ємна частина, що характеризує Тесленка як надмірно чутливого до енергетичних вібрацій, трансформацій і

впливів невротика» [1, с. 540]. У авторському монолозі-коментарі С. Процюк вказує на перфекціонізм, тяжіння до ідеалу як на основну рису письменника: «Ти завжди мав до себе завищені вимоги. Ти ніколи не міг дотягнутися до свого ідеального автообразу. До цього ідеального чоловіка, Архипе, не зміг би дотягнутися ніхто. А якби і зробив це, то завжди чогось би не вистачало» [7, с. 163]. Нездоровий перфекціонізм, причиною якого був конфлікт реального та ідеального «я», ймовірно, й породжував постійні відчуття сорому та страху. Архип Тесленко настільки прагнув ідеального життя, ідеального світу, що постійно відчував страх зробити помилку, бо це був би крок назад від його омріяного Царства: «Він з дитинства витворив собі ідеальну картину світу» [7, с. 94].

Автор підкреслює, що кохання Архип Тесленко не сприймав без іконізації: «Ти не розумів любов інакше. Бо що то за любов, скажіть мені, коли вона не межує з потребою повного розчинення й безоглядної канонізації?» [7, с. 119]. Кохання було для нього особливим священним ритуалом: «... ти, перелякано озираючись, розпочинав свій щоденний ритуал поклоніння Богині, ім'я якій – Олена. Тоді ти плакав і сміявся, тоді ти по-справжньому жив. Ти молився на Оленчину ікону, сховану всередині власного серця» [7, с. 119]. С. Процюк констатує, що Тесленко мав страх перед фізичним контактом із жінкою, адже сексуальні стосунки сприймалися ним як щось, що забруднить Ікону і його самого: «Боюся, що ти теж скажеш, що мене любиш, і тоді утратиться якась світла казка, якесь царство чистих ідеальних бажань, де немає вульгарності плотської хіті. (...) Наші голі тіла уб'ють тиху невинну романтику» [7, с. 107].

Архип Тесленко – найбільш вразливий із усіх персонажів психобіографічної письменницької літератури С. Процюка, його світ галюцинаторних засинань і пробуджень має реальне підґрунтя, проте повністю побудований на дисбалансі отриманого і бажаного. Закодований оніричний простір роману «Чорне яблуко» умовно можна поділили на три основні групи: антропоморфну, фітоморфну й топоморфну. Твір також містить нумерологічні (триста яблунь, третій голос, тридцятий голос) та колористичні (чорний, червоний, фіолетовий, жовтий) символи.

Головна функція сновидінь, побудованих на просторових символах, – передавати спосіб існування об'єктивного світу в нерозривному зв'язку з часом. Група представлена такими топосами: сад, печера, поле. У сновидіннях Архипа ці топоси є не лише тлом подій, а й самостійними образами з конкретними часо-просторовими та кольоровими характеристиками. Так, сад уночі густішає, «стаючи фіолетовим» [7, с. 48], поле вкрите «червоними маками», «безліччю червоних цятко» [7, с. 44]. Один із компонентів просторової групи – дорога. Дорога як життя, вибір і окремий простір символізує «ініціацію, обряд посвячення, прилучення до досі недоступного знання, знаходження мудрості життєвої чи сакральної» [12, с. 187]. Специфіка цього топосу в тому, що дорога розгортається в двох площинах – горизонтальній та вертикальній. Варіантами першого є подорожі Архипа (поїздки до Києва, повернення в Харківці тощо), а також ув'язнення та заслання письменника до Росії. Подорож у вертикальній площині символізує духовну еволюцію Тесленка: саме ця площина представлена у мареннях героя та супроводжується змінами у його внутрішньому стані, набуттям ним сакрального досвіду.

Фітоморфну групу сновидінь у романі презентовано образом яблука та яблуні як дерева, що є алегоричним образом всесвіту. Дерево знаходиться в центрі, навколо нього, як світової осі, формується світобудова. Яблуко за християнською традицією – це заборонений плід (але і атрибут раю), спокуса, гріхопадіння. В українській культурній традиції яблуко – це символ цілісності, земних бажань; символ початку всіх речей, плодючості; безсмертя та вічної молодості. Ще віддавна яблуко як плід є нероздільним із яблуною – деревом життєдайності [12, с. 205]. У роман яблуко зображене чорним, що вказує на небезпеку та отруйність, а для Архипа є символом згасання та смерті. Воно ніби котиться землею тривожним, жаским символом, а Тесленко йде слідом. С. Процюк підтверджує це й тим, що такі плоди куштували вже мертві Архипові братики й сестрички. Чорний колір символізує занапащений мистецький дар А. Тесленка, який не зміг повноцінно розкритися.

Антропоморфні образи сновидінь можна поділити на реальні (мати Євдокія, Оленка, Єфремов, Чикаленко) та ірреальні (Дебеле Тіло, Жовтий пан, Люди в шкурах тощо), вони відтворюють муки і терзання душі героя, є натяком на неспроможність реалізувати свої бажання.

Трансформація оніричного простору в романі С. Процюка «Чорне яблуко» є не лише маркером внутрішньої дисгармонії головного героя, а й важливим чинником загальної побудови твору, психологізує оповідь, а сни, марення, візії мають прихований символічний зміст, розкривають світ «нічної» свідомості героя-митця, світ його бажань.

Висновки. Роман С. Процюка «Чорне яблуко» – це не лише спроба створити психобіографію Архипа Тесленка, а й подати психоаналітичні студії в проєкції чужого «Я». Оніричний простір роману поглиблює психологічні интенції автора і розкриває внутрішній стан героя: сновидіння відтворюють муки й терзання його душі, вказують на неможливість реалізувати мрії і здійснити задуми, їх умовно поділено на реальні (мати Євдокія, Оленка, Єфремов, Чикаленко) та ірреальні (Дебеле Тіло, Жовтий пан, Люди в шкурах тощо). Дослідження сновидінь у «Чорному яблуці» С. Процюка дозволяє визначити онірику як стильову й композиційну домінанту не лише досліджуваного роману, а всієї психобіографічної прози автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стрільчик Б. Функціонування оніричних елементів у «Психобіографічній трилогії» Степана Процюка. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2015. № 2. С. 536–542.
2. Осьмак Н., Бикова Т. Онейричний простір художньої прози Володимира Даниленка: сни і сновидіння як культурний текст. *Challenges and achievements of European countries in the area of philological researches: Collective monograph*. Vol. 2. 2020. P. 132–150.
3. Комарницький Є.П. Філософія «страченого життя» Архипа Тесленка у романі «Чорне яблуко» Степана Процюка. *Філологічні науки*. 2023. № 5 (117). С.103–106.
4. Баран Є. Базилевс : у царстві Стефаніка : рецензія. URL : <http://academia-ps.com.ua/page/67>.
5. Галич О. А. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи: монографія. Луганськ : Знання, 2001. 246 с.
6. Рухленко Л. Оніричний компонент психобіографічного роману С. Процюка «Чорне яблуко». *Науковий потенціал дослідника : філологічні та методичні пошуки*. Глухів : Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, 2021. С. 150–153.
7. Процюк С. Чорне яблуко : роман про Архипа Тесленка. Київ: Академія, 2013. 192 с.
8. Зборовська Н. Код української літератури: Проєкт психоісторії новітньої української літератури. Київ : Академвидав, 2006. 502 с.
9. Григорчук Ю. Сновидіння як «семіотичне вікно» містичного: своєрідність оніропростору повістей Віри Вовк. *Spheres of Culture*. Lublin, 2012. Vol. II. С. 168–177.
10. Фройд З. Вступ до психоаналізу / Пер. з нім. П. Тарашук. Київ: Основи, 1998. 709 с.
11. Юнг К.-Г. Психологія і поезія. *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* / за ред. Зубрицької М. Львів : Літопис. 1996. С. 91–108.
12. Словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка, В. В. Куйбіди. 3-тє вид. Київ : Міленіум, 2005. 352 с.
13. Бовсунівська Т. Достовірність онірокритуки та її постмодерні стратегії. *Сучасні літературознавчі студії* : збірник наукових праць. Київ, 2004. Вип I : Онірична парадигма світової літератури. С. 14–22.
14. Черниш А. Біографічні романи С. Процюка в інтертекстуальному вимірі. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2019. № 3. С. 309–316.